

Исторически преглед, проблеми и перспективи на германистиката в България

Обикновено се обръщаме към историята и чертаем перспективите в развитието на едно явление, когато при него се появят трайни проблеми. Естествено е в такъв момент да погледнем какво е ставало или става не само у нас, но и на други места, където е възникнала сродна ситуация. В такъв съпоставителен план възнамерявам да разгледам и университетската германистика в България, където, както и в други европейски страни са постигнати видими успехи, но в последно време се очертават и някои сериозни проблеми, произтичащи от намаляващия брой на кандидат-студентите и понижаването на тяхното начално равнище на знанията.

В изложението си ще се спра на институционното, научното, съдържателното и организационното развитие на българската германистика. Основните акценти ще паднат върху възникването на нови катедри, повишаването на научната квалификация чрез придобиването на научни степени и звания и необходимостта от ново моделиране на учебното съдържание в бакалавърската степен. Чрез краткия исторически преглед и направеното сравнение с развитието на чуждоезиковата германистика в други страни ще се опитам да направя някои изводи, за начина, по който могат да бъде отстранени възникналите проблеми и свързаните с тях затруднения. Моята основна хипотеза е, че те могат да се решат преди всичко чрез извършването на такива промени в обучението, които да доведат до разширяване на професионалното поле, на което студентите могат да се реализират след дипломирането си.

Чуждите нови филологии възникват като университетски специалности в България най-напред в Софийския университет „Св. Климент Охридски“: романистика - 1920 г., германистика – 1923 г., англистика – 1928 г. и дълго време остават само там. По отношение на германистиката това положение остава непроменено до 1971 год., когато се основава германистиката във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. Едва в началото и в продължение на 90-те години на миналия век се създават още 4 университетски германистики: в Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“, в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, в Югозападния университет „Неофит Рилски“ (Благоевград) и в Нов български университет (София). Съвсем естествено укрепналата вече германистика в Софийския университет оказва на нововъзникналите германистики значителна помощ, напр. чрез своите преподаватели професорите Надежда Дакова, Емилия Стайчева, Руска Симеонова, Борис Парашкевов, Богдан Мирчев, Павел Петков и др. Аз лично съм водил занятия във всички университетски германистични звена, с изключение на това в НБУ. В Шуменския университет съм преподавал близо 20 години - още от

основаването на Катедрата по немска филология и я възприемам като свой втори дом след софийската, в която съм започнал университетския си път. Не мога да не отбележа изключителната способност на основателя на тази катедра проф. д-р на филологическите науки Ана Димова да създава около себе си творческа атмосфера. Тя направи възможно бързото израстване на всички преподаватели, доказано чрез придобитите от тях научни степени и звания.

С течение на времето новите германистични центрове дадоха значителен принос за разширяване на обучението по германистика и повишаване на интензивността на германистичния научен дискурс в България. Чрез организирането на научни конференции и други начинания големи заслуги в това отношение има и новосъздаденият Съюз на германистите в България и лично неговият председател доц. Николина Бурнева.

Качеството на университетската преподавателска дейност зависи безспорно в най-висока степен от научно-квалификационното равнище на преподавателите. То намира не единствен, но най-пряк израз в техните научни степени звания, защото те са получени въз основа на няколко монографични труда и множество други публикации у нас и в чужбина, представени и обсъдени в многочленни научни съвети.

Придобиването на научни степени и звания е продължителен процес, който в един период от време е по-бърз, а в друг - по-бавен. Ще покажа това чрез примера на германистиката в Софийския университет. Нейният основател проф. д-р Константин Гълъбов ръководи Катедрата от нейното възникване през 1923 до 1956 год. Едва през втората половина на 40-те години се хабилитират проф. Любомир Огнянов и проф. Стефан Станчев, а през 50-те години и доцент Борис Николов. След това до 1970 год. нови хабилитации няма, т.е. за близо 50 години от основаването на Катедрата са се хабилитирали едва четирима преподаватели. От 1970 год., когато се хабилитират доц. Текла Сугарева и проф. Павел Петков, започва най-плодовития период в развитието на Софийската германистика. Тук, до края на 80-те години, научни степени и звания получават още 11 преподаватели: професорите Здравка Мечкова, Надежда Дакова, Руска Симеонова, Божидара Делииванова, Емилия Стайчева, Борис Парашкевов, Богдан Мирчев и доцентите Харитина Костова, Ана Лилова, Диана Сливкова, Боян Джонов,. През 90-години и първото десетилетие на 21. век групата на хабилитираните германисти от Софийския университет се попълва с проф. Антония Бучуковска и доцентите: дфн Емилия Денчева, Емилия Башева, Станка Стоянова (впоследствие напуснала), Евелина Григорова, Мая Разбоникова – Фратева, Светлана Арнаудова и Детелина Георгиева. От направения преглед се вижда, че през 88 годишната история на Катедрата по германистика и скандинавистика на Софийския университет в нея са работили 25 хабилитирани преподаватели по германистика, от които 11 професори и 14 доценти. В момента там работят

двама професори (пред пенсия), 5 доценти и 16 нехабилитирани. Ясно се вижда, че по отношение на научно-квалификационното равнище на своите членове Катедрата през последните 20 години е направила определена крачка назад в сравнение с предходния 20-годишен период.

В хронологичен план на второ място сред българските германистики е Великотърновската германистика, която съвсем скоро ще празнува своя 40-годишен юбилей. Нейн основател е проф. д-р Павел Борисевич, който в края на своя професионален път работи и в Скопския университет, Македония. До сега във Великотърновския университет остават и работят хабилитираните преподаватели проф. д-р на филологическите науки Пенка Ангелова и доцентите Багрелия Борисова, Николина Бурнева, Марийка Димитрова, Людмила Иванова, Таня Рачева, а доц. Соян Сарлов е напуснал ВТУ. Следователно за 40 години общо в Катедрата са израснали 8 хабилитирани преподаватели, сред които двама професори. Освен хабилитираните в момента към Катедрата принадлежат още 15 нехабилитирани преподаватели.

В останалите 4 български университетски германистики изразеното чрез хабилитации научно израстване на преподавателите през последните 20 години е както следва: Шумен - трима хабилитирани: проф. д-р на филологическите науки Ана Димова (основател на специалността) и двама доценти: Снежана Бойчева и Антоанета Димитрова, нехабилитирани – 5 асистента; НБУ (София) – единственият частен университет с обучение по германистика - двама хабилитирани: доцентите д-р на филологическите науки Мария Грозева и Павлина Стефанова и 12 нехабилитирани; Благоевград – двама доценти: Антоанета Михайлова и Калина Минкова и един нехабилитиран; Пловдив - без хабилитирани преподаватели със 7 нехабилитирани.

От направения преглед се вижда, че във всички български университетски германистични звена (катедри и секции) от основаването им до сега са работили 38 хабилитирани преподаватели, от които 14 професора и 26 доцента. В момента хабилитираните преподаватели са 19, от които 4 професори и 17 доцента, а към нехабилитирания състав принадлежат 56 асистента, много от които имат защитени докторски дисертации, или общо 75 университетски преподаватели по германистика. Тези цифри не дават основания причините за намаляващия студентски интерес към специалността да се търсят в броя на преподавателите и в тяхната научната квалификация. Тревога будят, разбира се, липсата на хабилитирани сред пловдивските германисти и крайно недостъжният брой на преподавателите по германистика (трима след съкращение) в Благоевград.

Към тези 38 хабилитирани преподаватели в германистичните университетски звена до сега трябва да се прибавят още 4 хабилитирани преподаватели по германистика, които са израснали в Катедри по чужди езици на различни университети. Това са професорите Надежда Андреева

в Художественната академия София, Веселин Вапурджиев в Техническият университет София, Стефан Политов в Лесотехническият университет София и доц. Велизар Илиев в Икономическият университет Варна, който много години води занятия по история на литературата и в Шумен.

Само поради ограничението във времето, с което разполагам, не посочвам поименно и асистентския състав на германистичните звена в българските университети. Бих желал обаче да изтъкна, че това са отлични преподаватели с висока научна и педагогическа квалификация, които утре успешно ще заместят своите хабилитирани ръководители, а могат и да отидат по-далече.

Традиционната филология се състои, както е известно, от две части – езикознание (синхронно и диахронно) и литературознание. В университетското обучение от по-ново време у нас и в чужбина към тях често се изгражда научен контекст, обхващащ курсове по по-обща филологически науки и по нефилологически науки, които обаче се намират в отношение с филологията. Изпреварвайки времето си, така е постъпил още проф. Гълъбов, съставяйки своя учебен план. В него по данни от личния му архив наред с диахронното и синхронното немско езикознание и историята на немската литература са включени и дисциплините сравнително литературознание, сравнително индоевропейско езикознание, сравнителна граматика на германските езици, а като така наречени помощни дисциплини са посочени историята на българската литература, на литературата на друг славянски народ, на гръцката и римската литература, на отделни епохи на френската и английската литература, а така също и курсове по психология, естетика и социология. В изграждането на широк общ научен фундамент на германистиката от съвременните български университети най-далеч като че ли е отишъл НБУ, където тези учебни дисциплини са отделени в една базисна част на учебните планове и се администрират от отделен факултет.

В последните десетилетия университетските чужди филологии в цяла Европа, пък и в целия свят, включват в своите учебни планове овладяването на все повече и на все по-задълбочени регионални културоведски знания за страната или страните, където се говори определен език. Това развитие започна в чужбина и у нас с дисциплината странознание, но в много университети включва вече няколко учебни дисциплини с акцент върху културознанието. В някои чужди университети странознанието и културознанието се превръщат в образователна компонента, която е равностойна на езикознанието и литературознанието. В тези три области се осъществяват самостоятелни магистърски и докторантски програми, като понякога културознанието се комбинира по отделно с езикознанието и литературознанието. Така напр. е изградено чуждоезиковото филологическо обучение по англистика в немските университети в Тюбинген, Байройт, Фрайбург, Гийсен, Хайделберг и по германистика в университетите в Париж –Запад, Кембридж и др. Може би

в бъдеще ще трябва да изоставим двуделната дефиниция на филологията и да преминем към триделна дефиниция: езикознание, литературознание и културознание. Това развитие според мен е обусловено от вътрешната логика на традиционната филология, защото езикът и литературата са неделимо свързани с цялата култура на съответния народ или народи. Триделното обучение ще разшири естествено и професионалното поле за трудова реализация на филолозите, т.е. тази промяна в предмета на филологията се обуславя и от въздействието на пазарни сили.

В България културоведското обучение започна през 50-те години с едносеместров курс по история, който през 70-те години беше заместен с едносеместров курс по странознание. С течение на времето се създаваха нови курсове, за да се стигне в развитието до сегашния момент, когато в Софийския университет и във Великотърновския университет се предлагат множество страноведски и културоведски дисциплини. В Шуменския университет пък поради личните научни интереси на преподавателите цялото обучение е пропито с културоведски анализи. Особени заслуги за развитието на тази трета компонента на съвременната чуждоезикова филология имат професорите Пенка Ангелова, Ана Димова и Богдан Мирчев. За Пенка Ангелова границите на германистиката дори се оказаха тесни, та взе че основа и една европеистика в Русенския университет. В тази връзка заслужава да се отбележи и дейността на Институт Германикум, който беше създаден през 90-те години в Софийския университет по инициатива на Катедрата по германистика с помощта на Фондация Фолксваген. Със съдействието на преподаватели от различни факултети този институт предлагаше обучение по немски език и двегодишна страноведска и културоведска програма за студенти от всички специалности.

В много чужди университети разширението на културоведското обучение довежда поради недостиг на време до съкращаването на диахронната лингвистика. Това обаче не става в големите университети като тези в Мюнхен, Лайпциг, Кембридж, Оксфорд и др.. В България диахронната лингвистика се преподава само в Софийския и във Великотърновския университет. С оглед на научната квалификация на обучаваните филолози съкращаването на диахронната лингвистика е естествено крачка назад, но с оглед на нуждите на трудовия пазар, то изглежда неизбежно. Би било обаче огромна грешка, ако диахронната лингвистика се съкрати във всички университети. Известна специализация на чуждоезиковите университетски звена е нормално явление.

Развитието на чуждоезиковата филология в чужбина и у нас показва, че проблемът с недостига от кандидат студенти и от приети студенти с необходимото образователно равнище може да загуби своята острота, но не и да бъде решен по задоволителен начин само чрез изграждането на широк научен контекст и задълбочена културоведска компонента на филологическото обучение.

В западноевропейските университети и частично в България решаването на този проблем се търси и в комбинирането на германистиката с други специалности. В западноевропейските университети комбинираните специалности могат да бъдат родствени или неродствени. Такива комбинации са чуждоезикова филология с друга филология, с медийни науки, информатика, икономика, история, политология, психология, изкуство, та дори и с медицина, като напр. в Гьотинген, където студентите наред с чуждата филология изучават история на медицината, основни патологии, основни терапии, медицинска етика и др., като по такъв начин, без да придобиват лекарска правоспособност, получават достатъчна подготовка за работа в администрацията на медицински институции.

В България комбинирането на специалности се извършва почти само чрез приложната лингвистика, при която се изучават две филологии с чувствително съкращение на езиковедското, литературоведското и културоведското обучение. Това без съмнение води до снижаване на научното филологическо равнище, но интересът на студентите към тази специалност расте, защото тя значително разширява професионалното поле за трудова реализация, а интересът към некомбинираната германистика намалява. Ако в по-далечното минало в Софийския университет са приемани до 120 студента по германистика, то през последните няколко години приемът спада до 70-80, а през 2010 до 50, като в останалите университети са приети още 40. А по непредлаганата в Софийския университет приложна лингвистика приетите студенти са повече от 100. Вижда се, че германистиката вече по-масово се изучава в комбинация с друга филология, отколкото самостоятелно. В някои български университети като Пловдивския и Благоевградския германистиката се изучава само в рамките на приложната лингвистика.

Комбинирането на германистиката с неродствени специалности е възможно само в НБУ, където са допустими всички комбинации от предлаганите специалности като едната е major (първа), а другата minor (втора). Това става обаче не чрез изработването на специални учебни планове за сдвоените специалности, а чрез индивидуален избор от студентите на редуциран брой избираеми дисциплини от друга специалност, която по този начин става за него minor (втора специалност). Така се разкриват отлични възможности да бъдат взети предвид предварителната подготовка на студентите, техните лични предпочитания и изискванията на трудовия пазар.

Въпросът за комбинирането на филологически с нефилологически специалности в университетското обучение заслужава сериозно обмисляне, но едно е ясно: Законът за висшето образование от 1995 г. не забранява това комбиниране и е странно, че то в България, въпреки примера на университетите в Западна Европа, почти не се осъществява.

Там не можах да намеря, търсейки в интернет, нито една чуждоезикова филология, която да не е свързана с друга специалност. Защо напр. в Шуменския университет вместо магистратурата „Езиково обслужване на туризма и бизнеса” или заедно с нея не се предложи и комбинираната специалност „Германистика и културен туризъм”, която да се обслужва от преподаватели в специалностите „Германистиката” „Туризъм”, „История” и „География”.

В учебните планове на българските университети е посочено като какви могат да работят дипломиралите се. Включват се обаче и професионални области, като напр. масмедии и туризъм, за които не е извършено никакво специфично обучение, които не са били предмет нито на комбинация от специалности, нито на отделни учебни занятия. А в аналогичната документация на западноевропейските университети се посочват само такива области на професионална реализация, за които в една или друга степен е извършено специфично обучение. Освен това през последния семестър на обучението в много германски и английски университети се провежда специален семинар, в който студентите се запознават с възможните техни бъдещи работодатели, с техните изисквания и начини за подбор на кадрите, с условията за работа и възможностите за по-нататъшно професионално развитие.

Традиционните професионални направления на чуждоезиковата филология са учител, преводач и сътрудник в научни и културни институции. Чрез комбинирането с друга специалност могат да бъдат разкрити и други големи професионални области, където продуктивно овладените чужди езици и познаването на чужди култури е голямо предимство въпреки недостатъчните знания, които са получени поради обучението по две специалности, но които с придобитите умения могат да бъдат разширени чрез самостоятелна работа. С това би се отговорило на реалната потребност на трудовия пазар от специалисти с широк професионален профил и различно квалификационно равнище в определена специалност.

Разгледаните съдържателни разширения на чуждоезиковата филология и нейното комбиниране с други университетски специалности рязко поставят въпроса как всичко това да бъде вместено в непроменения петгодишен срок на обучение, без това да става чрез осакатяващо съкращаване на традиционното филологическо съдържание на специалността. Виждам само един начин. Необходимо е да се промени организацията на учебния процес и начина на преподаване. Тук намирам една от основните разлики между университетското обучение в българските и западноевропейските университети. Доминираща форма на обучение в българските университети е лекционната, докато в западноевропейските доминира семинарната форма на обучение.

Лекционната форма на обучение е предимно информативна, пасивна за студентите, неконтрактна за студенти и преподаватели и крайно

неефективна. При нея върху студентите се изсипва огромен фактологически информационен поток, дейността им се ограничава само със записване, често механично и под диктовка, без да се придобиват умения за самостоятелност при набирането на знанията и при анализа на фактите. Този начин на работа е неефективен, защото студентите искат дословно да запишат всичко, като най-често превръщат записките си, т.е. това, което е казал преподавателят, в единствен източник на знания. Този начин на преподаване много ми напомня учебната ситуация в средновековните манастирски училища.

Семинарната форма на обучение е пълна противоположност на лекционната. Тя не бива да се смесва с българските упражнения, които не са самостоятелни, а следват съдържанието на лекцията. Семинарите са самостоятелни занятия, които се предхождат от кратък обзорен лекционен курс в един семестър, напр. „Увод в немската литература от средновековието до сега” или „Увод в немското еикознание - фонетика, лексикология, морфология и синтаксис”. Семинарните занятия са посветени на определена тема от научната дисциплина и са насочени не само към придобиването на нови знания, но и към овладяването на професионални умения за самостоятелно събиране и научен анализ на фактите. Водят се от професори и високо квалифицирани асистенти, които се намират в непрекъснат контакт със своите студенти във и извън учебното занятие при написването на изискваните писмени разработки.

Би могло да се зададе въпросът: Ако скицираната съдържателна организация на учебния процес в повечето западноевропейски университети, която много от нас познават, е толкова добра - не само пести учебно време, но и повдига равнището на обучението, защо тя не се въвежда в България. Отговорът, за съжаление, е много прост: заради неразумната норма един лекционен час да важи за два часа упражнения и личното удобство на хабилитираните преподаватели – съвсем естествено е те да предпочитат да имат по-малка аудиторна заетост.

В края на своето изложение ще кажа: Колеги, време е за промени, за решителни промени. Двама преподаватели по германистика в Бирмингамския университет, разглеждайки в една своя публикация в интернет положението на университетската германистика в Англия, пишат, че ако не се извършат дълбоки промени, в недалечно бъдеще германистика ще се преподава само в Оксфорд и Кембридж. Можем да се запитаме, дали това не важи по някакъв начин и за България, но нека не бъдем песимисти. Като имам предвид значителния брой на преподавателите по германистика в българските университети, високото им научно равнище и постигнатите от тях безспорни успехи, съм дълбоко убеден, че ще се справим с предизвикателствата на времето, колкото и трудно да се окаже това.

София, 15.11.2010

Проф. д-р Павел Петков